

Samenvatting

Een regionale landbouw vraagt andere organisatievormen, een andere sturing, andere beloningsstructuren en andere financieringsvormen dan een op wereldschaal producerende landbouw. Met dat uitgangspunt is in dit essay gezocht naar systeemfouten en naar oplossingsrichtingen die perspectief bieden voor een regionaal duurzaam landbouwsysteem.

Er is gekozen voor een systeemanalyse die zich niet beperkt tot de landbouw, maar die veel breder is van opzet. De landbouw is daarbij beschouwd als een interessant studieterrein voor vraagstukken rond globalisering, regionalisering en duurzaamheid. Geconcludeerd wordt dat de afhankelijkheden tussen de drie deelsystemen van duurzaamheid – namelijk het economisch deelsysteem, het ecologisch deelsysteem en het sociaal-culturele deelsysteem – een belangrijk knelpunt vormen. Het economisch deelsysteem is dominant, met als gevolg dat overheden voortdurend maatregelen moeten nemen om te beschermen wat waardevol maar tegelijkertijd kwetsbaar is onder druk van economische krachten. Als omslag wordt voorgesteld die afhankelijkheidsrelaties om te keren: wat thans kwetsbaar is, wordt de maat voor economische ontwikkeling.

Dat heeft ingrijpende consequenties voor het economisch systeem zoals dat thans functioneert. In het huidige systeem worden onderlinge relaties gekenmerkt door anonimiteit. Efficiency en porfijt zijn doorslaggevend, en belangrijker dan de instandhouding van duurzame relaties. Duurzaamheid daarentegen veronderstelt duurzame relaties. De uitdaging bestaat eruit een economisch systeem te ontwerpen waarin tussen partijen sprake is van duurzame verbindingen. Dat vraagt om andere organisatieprincipes, zoals wederkerigheid.

Maar het heeft ook gevolgen op het vlak van sturing. Thans is sprake van een combinatie van marktwerking en overheidsregulering. In wezen is niet sprake van een duurzame combinatie. Het systeem is in termen van sturing niet zelfcorrigerend. Steeds weer moeten overheden corrigerend optreden omdat marktkrachten tot verstoringen leiden. De uitdaging is een systeem te ontwerpen dat intern in evenwicht is en dat niet langer duurzaamheid onder druk zet, maar juist bevordert. Gepleit wordt voor wat wel wordt aangeduid als de ‘derde weg’, wat nauw aansluit bij het gedachtengoed van Anthony Giddens. Uitgangspunt vormt een zelfverantwoordelijke samenleving. Hoewel dat een fraai streven is, toont de praktijk echter vrijwel dagelijks aan dat dit nog niet zo eenvoudig is te realiseren. Niet iedereen is op vrijwillige basis bereid om zich duurzaam te gedragen. Oproepen daartoe, hoe goedbedoeld ook, zijn onvoldoende. Daarom wordt gepleit voor een systeem waarin het in het belang van burgers is om zich duurzaam te gedragen. Dat kan langs verschillende wegen. Een ander systeem van belastingheffing is een optie, maar ook is denkbaar dat er nieuwe en stevige koppelingen komen tussen rechten en plichten.

Het nieuwe systeem heeft ook ingrijpende gevolgen voor plaats en functioneren van de overheid. Naarmate een systeem sterker zelfcorrigerend is, is er minder behoefte aan overheidsingrijpen. Geconstateerd wordt dat het (bij)sturend vermogen van de overheid gering is. De eisen die we aan overheidsbeleid en aan processen van beleidsvorming stellen, werken belemmerend. Bestaand beleid vormt een belangrijke hinderpaal voor nieuw beleid. Gaandeweg is de overheid de gevangene van haar eigen regelgeving geworden. In het nieuwe systeem treedt de overheid terug. Geen gedetailleerde bemoeienis meer; in plaats daarvan worden harde kaders gesteld. Helderheid wordt niet langer gelijkgesteld aan gedetailleerdheid.

Binnen het nieuwe systeem kan ook niet langer automatisch worden vertrouwd op bestaande instituties. Huidige organisaties zijn doorgaans ontstaan rond belangen uit het verleden. Gevolg daarvan is dat problemen institutioneel als het ware in stand worden gehouden. Het is allerm minst vanzelfsprekend dat organisaties uit het verleden ook het meest geschikt zijn om de uitdagingen voor overmorgen aan te gaan. Er is behoefte aan nieuwe thematiseringen, aan nieuwe verbindingen en aan nieuwe coalities. Dat opent nieuwe perspectieven en ontnemt belang en betekenis aan bestaande probleemstellingen.

De voorgestelde omslagen raken ook het politieke domein. Politieke debatten worden thans doorgaans gedomineerd door belangen. Een nieuw economisch systeem vraagt om een andere waardebasis. Discussies in een context van belangentegenstellingen leiden tot compromissen die de onderliggende fundamenten onaangetast laten. De voorgestelde oplossingen op het vlak van duurzaamheid betekenen een andere toedeling van verantwoordelijkheden, een andere positionering van de overheid en andere relaties tussen burgers en overheid. Dat betreft bij uitstek onderwerpen met een hoog ideologisch gehalte. Dat kan het politieke debat weer spannend maken. Waarden inspireren meer dan touwtrekkerij over tegengestelde belangen.